



TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2014 Yıl:2, Sayı:4
Sayfa:171-196

ISSN: 2147-8872

DENİZLİ AĞZINDAKİ EL DOKUMACILIĞI İLE İLGİLİ TERİMLER

Feyza Tokat*

ÖZET

Milli kültürün bir parçası olan el dokumaları, teknolojinin değişmesi ve gelişmesi sonucu artık günlük, sosyal ve ekonomik hayatta daha az kullanılmaktadır. Köklü bir dokumacılık geçmişine sahip Denizli, el dokumacılığı ile ilgili terimler bakımından oldukça zengindir ve bu terimler el dokumalarının kullanım ve üretiminin azalması ile birlikte unutulmaya yüz tutmaktadır. Denizli ağzında geleneksel dokuma ile ilgili yazı diline geçmemiş birçok terim bulunmaktadır. Bu açıdan, Denizli ağzında hâlen yaşayan, ancak çok kısa süre içinde belki de kaybolup unutulacak olan geleneksel dokuma terimlerinin tespit edilip kayda geçirilmesi önemlidir. Bu araştırma Denizli ağzında dokuma üretimi anında kullanılan hammaddeler, geleneksel üretim teknikleri; kullanılan araç ve gereçler, dokuma mesleğiyle uğraşanlara verilen adlar, genel dokuma terimleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada geleneksel dokuma ile ilgili 262 terim tespit edilmiştir. Böylelikle geleneksel dokumacılıkla ilgili söz varlığının unutulmasını önlemek, bu kültürle ilgili bilgileri gelecek kuşaklara aktarmak, Türkçenin yabancı dokuma terimlerine karşılık bulma çalışmalarına katkı sağlamak ve Türkçe terim yapım eklerini Denizli ağzındaki verilerden tespit etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler Denizli ağzı, terim, söz varlığı, el dokumacılığı, el dokumacılığı terimleri

HAND WEAVING RELATED TERMS IN DENİZLİ ACCENT

ABSTRACT

Hand-woven materials that are a part of national culture are not used in social and economic life as a result of the change and the development of technology. Denizli, having a rooted weaving history, is quantitatively rich with regard to textile terms which fall into oblivion with the decrease in usage of hand woven materials. In Denizli accents, there are many terms on traditional weaving that have not been transferred to written

• Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Öğretim Üyesi,
feyzaturgut@yahoo.com

language. Thus, it is important to make a research on traditional hand weaving terms that are still living in Denizli accent but perhaps will be forgotten and lost in a very short period of time. This research is limited to the terms in Denizli accents about the raw materials used in the production of textiles, the traditional manufacturing techniques, the tools and equipment used, the names given to people dealing with the profession of weaving, and the general weaving terms. With this study, 262 terms are determined on traditional weaving. Thus, it is aimed to avoid the loss of the vocabulary of the traditional weaving, to pass this culture-related information to future generations, to contribute to the studies on finding Turkish terms corresponding to foreign weaving terms, and to determine Turkish term affixes from the collected data in Denizli accent.

Keywords Denizli accent, term, vocabulary, hand weaving, hand weaving terms

GİRİŞ

*“... Al gözüm seyreyle Denizli pazarını
Bir kilim, bir heybe, bir nakış
Dünyada eşi emsali görülmemiş
Bu ne sabırdır Allah’ım, bu göz nuru nedir?
Amman nakış deyip coşma Mernuş
Sittin sene önce de aynı kilim, aynı heybe, aynı örgü
Aynı tezgâhlarda böyle dokunurmuş
Yine aynı yün, aynı iplik, aynı tezgâh, aynı eller
Ama aradan neler geçmiş, neler geçmiş, neler ...”*

(Eyüboğlu 2003 142)

“Denizli Destanı” şiirinde Eyüboğlu’nun da belirttiği gibi en eski zanaatlardan biri olan el dokumacılığı, esnek bir düzlem oluşturmak için ipliklerin diklemesine birbirine örülmesinin insan gücüne dayalı olarak yapılması işlemidir (Albers 1993, 19). Anadolu’nun hemen her yerinde az çok uğraşılan el sanatlarındandır. Denizli’de merkezle birlikte Buldan, Babadağ, Kızılcabölük başta olmak üzere Kale, Sarayköy ve Tavas ilçelerinde de oldukça gelişmiş bir el dokumacılığı geleneği ve geçmişi vardır (Cillov 1949, 33). Denizli günümüzde de dokumacılığın bir geçim kaynağı olarak uğraşıldığı en önemli merkezlerden biridir. El dokuma tezgâhlarının yerini teknolojinin değişmesi ve gelişmesi ile motorlu tezgâhların almasına, el dokuması ürünlerinin kullanım alanlarının daralmasına, doğal malzeme ve geleneksel yöntemlerle üretim yapan yeni ustaların yetişmemesine rağmen Ege Bölgesi kırsal kesimlerinde ikinci iş veya geçim kaynağı olarak el dokumacılığı yapılmaktadır (Önlü 2010, 52-53).

El dokumacılığının azalması bu yöresel sanat ile ilgili bilgi, belge, kültür ve sözcüklerini tehlikeye sokmaktadır. Yüzyıllar içinde birikmiş, sözel olarak aktarılan, ağızların kaybıyla birlikte geri döndürülemez biçimde yok olacak kültür mirasını herhangi bir şekilde yerine koyma, diriltme ve yeniden üretme imkânı yoktur. Bu millî kültür miraslarına dair derlenen

malzemeler sadece Türk dili araştırmalarına katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda başka bilim dalları için de vazgeçilmez öneme sahiptir (Demir 2013, 14).

El dokumaları ile ilgili terimler bakımından Denizli ağızı oldukça zengindir. Denizli ağızında geleneksel dokuma ile ilgili yazı diline geçmemiş birçok terim bulunmaktadır. Denizli ağızında hâlen yaşayan, ancak çok kısa süre içinde belki de kaybolup unutulacak olan geleneksel dokumacılıkta üretim esnasında kullanılan hammaddeler, geleneksel üretim teknikleri, kullanılan araç ve gereçler gibi dokuma terimlerinin tespit edilip kayda geçirilmesi, üzerinde incelemeler yapılması çok önemlidir. Özellikle dokumacılıkla ilgili tespit edilen bu terimler, teknoloji ile hayatımıza giren günümüz yabancı tekstil, dokuma terimlerine karşılık bulurken ilk başvurulacak kaynaklardan biri olmalıdır. Çünkü yabancı terimlere karşılık bulurken öncelikle Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan Türkçe kelimelerden yararlanmak, dilimizi ve kültürümüzü koruma bakımından çok önemli bir adım olacaktır.

Dokuma terimleri üzerine yapılmış iki dil çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilkinde Eski Türkçede kullanılan dokuma ve giyim terimleri (Özkarıcı 1995), ikincisinde ise Derleme Sözlüğü'ndeki (1993) dokumacılık ile ilgili söz varlığı (Soydan 2013) tespit edilmiştir. Denizli ağızı üzerine Uygur (2007) ve Biray (2009) tarafından yapılan çalışmalarda da özel olarak Denizlideki geleneksel dokuma terimlerine odaklanılmadığı için sınırlı sayıda el dokumacılığı terimine yer verildiği görülmektedir. Denizli'de el dokumaları ile ilgili yapılan diğer çalışmalar da (Acar 2007, Atalayer 2007, Ateşok 2005, Aytaç ve Hidayetoğlu 2004, Cilov 1949, Elçin 1989, Erdoğan 1996, Erdoğan ve Tağı 2006, Koparan 2006, Sarıoğlu ve Cepe 2006, Tatçı 1950) konuya tekstil bilimi ve ekonomi açısından yaklaşmıştır. Yapılan literatür taramasında Denizli ağızındaki geleneksel dokuma terimleri üzerine yapılmış bir dil çalışmasına rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada geleneksel dokumacılıkla ilgili söz varlığının unutulmasını önlemek, bu kültürle ilgili bilgileri gelecek kuşaklara aktarmak, Türkçenin yabancı dokuma terimlerine karşılık bulma çalışmalarına katkıda bulunmak ve Türkçe terim yapım eklerini Denizli ağızındaki verilerden tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmamız Denizli ağızında dokuma üretiminde kullanılan hammaddeler, geleneksel üretim teknikleri; kullanılan araç ve gereçler, dokuma mesleğiyle uğraşanlara verilen adlar, genel dokuma terimleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada geleneksel dokuma ile ilgili 262 terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin kök ve kökeni, sözlükler yardımıyla (Clason 1972, Atalay 1985-1986, DS 1993, Zülfikar 1995, Eren 1999, Tietze 2002, Gülensoy 2007, Uygur 2007, Nişanyan 2009, Ayverdi 2011) tespit edilmeye çalışılmıştır. Dokunan ürünler, dokuma sonrasında yapılan giysi ve kıyafetler, yazgı ve örtüler yani kısaca dokuma mamulleri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

2. DENİZLİ AĞZINDAKİ EL DOKUMACILIĞI İLE İLGİLİ TERİMLER

Denizli ağızındaki tespit edebildiğimiz el dokumacılığı terimleri, alfabetik sırayla aşağıda gösterilmiştir.

A

āgeç < *T. ağaç (is.)*Atkı ipliği.(ŞE)

ağaç kalem < T. ağaç + Ar. kalem. (bir.is.) İpliğin sarıldığı ağaçtan yapılan küçük bobin. (TKM)

ağartma < T. ak+ar-t-ma (is.) Hayvansal ve bitkisel iplik ve dokumalarda kirli ve donuk gösteren birtakım renk maddelerini imkân nispetinde temiz bir beyazlığa yaklaşıncaya kadar bertaraf etme. (ZD, EAA)

ağız < T. ağız (is.) Dokuma tezgâhında mekiğin işlemesi için bırakılan çözgü aralığı. (EAA)

ağızlık I < T. ağız+lık (is.) Dokuma tezgâhında mekiğin işlemesi için bırakılan çözgü aralığı. (DAS, EşD)

ağızlık II < T. ağız+lık (is.) Beş çile ipliğin hepsi. (ŞE)

ağızlık açma < T. ağız+lık+ T. aç-ma (bir.is.) Çözgü ipliklerini iki guruba ayırarak mekiğin içinden geçebileceği kadar boşluk oluşturma. (krş. ağızlık alma) (ŞE)

ağızlık alma < T. ağız+lık+ T. al-ma (bir.is.) Çözgü ipliklerini iki guruba ayırarak mekiğin içinden geçebileceği kadar boşluk oluşturma. (krş. ağızlık açma)(ŞE)

ahar¹ < T. ak-ar (is.) İpliklerin ıslatıldığı küçük havuz. (AD, EşD)

alaca < T. ala+ca. (is.) Dokuma. (ZD, EAA)

anilin < Fr. aniline (is.) Kömür katranından elde edilen sentetik kumaş boyası. (TKM)

anilin şişesi² < Fr. aniline + Far. şişe (bir. is.) Kömür katranından elde edilen sentetik kumaş boyasının konduğu şişe. (TKM)

apre I < Fr. appret (is.) Kumaş veya derinin cilalanması işi. (ZD, AD)

apre II < Fr. appret (is.) Dokumacılıkta, boyacılıkta cila olarak kullanılan madde. (ZD, AD)

argaç < T. arga-ç (< arga- "atki atmak" TDES) (is.) Dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip. (DAS, ÖK)

armür < Fr. armure. (is.) Dokuma makinelerinde ağızlık açmak için kullanılan, bu amaçla çerçevelerin hareketini sağlayan ağızlık açma tertibatı. (EAA)

astar < Far. āster (is.) Halı ve kilim dokumaya yarayan, ikisi yanda, ikisi altta ve üstte dört ağaç, tezgâh. (DAS)

aşağı marmar < T. aşığlı + Yun. marmaro (MBTS) (bir.is.) Dokuma tezgâhlarında çözgünün sarıldığı ağaç ya da demir makara. (krş. selmin) (ŞE)

atgı < T. at-gı (is.) Dokumacılıkta, halıcılıkta ç özgüler arasına gelen ip. (krş. atkı). (DAS)

atkı < T. at-kı (is.) Dokumacılıkta, halıcılıkta çözgüler arasına gelen ip. (krş. atgı) (DEDS)

atkı taşıyıcı < T. at-kı + T. taşı-y-ıcı (bir.is.) Çözgü ipliklerinin oluşturduğu ağızlıktan atkı ipliğinin geçirilerek kumaş oluşumunun gerçekleşmesini sağlayan alet. (EAA)

ayak < T. ayak (is.) El dokuma tezgâhlarında hareket sayısı. (krş. çerçeve I) (ÖD)

ayakçak < T. ayak+çak (is.) Mekiğin iplik telleri arasından geçmesini temin için gücülerin inip çıkmasına yarayan, birer ayak genişliğinde yassı tahta. (krş. ayakçık, ayaklık, pedal) (ŞE)

ayakçak evi < *T. ayak+çak + T. ev (bir.is.)* Ayakçakların hareket etmesini sağlayan, ayakçakların geçtiği yuva. (ŞE)

ayakçık³ < *T. ayak+ çık (is.)* Mekiğin iplik telleri arasından geçmesini temin için gücülerin inip çıkmasına yarayan, birer ayak genişliğinde yassı tahta. (*krş.* ayakçak, ayaklık, pedal) (TKM)

ayaklı < *T. ayak+lı.* Ayaklıklı el dokuma tezgâhı. (AD)

ayaklık < *T. ayak+lık (is.)* Mekiğin iplik telleri arasından geçmesini temin için gücülerin inip çıkmasına yarayan, birer ayak genişliğinde yassı tahta. (*krş.* ayakçak, ayakçık, pedal) (DEDS, EAA)

B

bağlayım < *T. bağ+la-y-ım (?) (is.)* Bir tutam iplik, çile, tura. (DAS)

bakırca < *T. bakır+ca (is.)* Gücünün asıldığı makara. (DEDS)

basma < *T. bas-ma (is.)* Boyamanın imalden sonra yapılma işlemi. (ZD)

bedirek çubuğu < *Erm. bedirik "eğrilmek için atılmış ve taranmış yün veya pamuk yumağı" (TDES)+ T. çubuk (bir. is.)* Temizlenmiş pamuk liflerini uzatarak, eğirme işini kolaylaştıran 50 santimetre uzunluğundaki çubuk. (DAS)

bedirik < *Erm. bedirik "eğrilmek için atılmış ve taranmış yün veya pamuk yumağı" (TDES) (is.)* Taranmış, temizlenmiş ve eğilmeye hazır hale getirilmiş yün veya pamuk yumağı, topağı. (*krş.* pedrik) (DAS)

bedriz < ? (*is.*) Dügümlemeden ip bağlamak. (ŞE)

bez silindiri < *Ar. bezz + Fr. cylindre (bir. is.)* Çözümlü ipliklerinin sarılı olduğu silindir. (*krş.* çözgü levendi, kumaş silindiri)(AD)

biz < ? (*is.*) Kasnak işinin yapıldığı özel tiğ. (AD)

bobin⁴ < *Fr. bonine (is.)* Dokuma tezgâhlarında çözgünün sarıldığı ağaç, kağıt ya da demir makara. (*krş.* levent, yukarı marmar) (AD)

bobin sarma < *Fr. bonine+T. sar-ma (bir.is.)* Çile hâlindeki ipliklerin bobine sarılması işi. (AD)

boya dağarı⁵ < *T. boya + T. tagar (ED) (bir.is.)* İpliğin ıslatma ve boyama işleminin yapıldığı topraktan yapılmış büyük kazan. (TKM)

boyahane < *T. boya + Far. hâne (is.)* Boya işleri yapılan yer. (AD, ZD)

boyamak < *T. boya-mak (f.)* Doğal veya kimyasal boya ya da ham ipliğe ya da imalden sonra dokuma üzerine tatbik etme. (ÖK)

burma < *T. bur-ma. (is.)* Eğirilmek üzere bükülmüş yün. (DAS)

bükümlemek < *T. bük-üm+le-mek (f.)* Yün veya pamuk ipliğini kalınlaştırmak. (DAS)

C

cağ < *Erm. cağ (MBTS) (is.)* Çözgü hazırlanırken, deliklerinden geçen çubuklar üzerine çözgü masuralarının takıldığı ağaçtan yapılmış bir çerçeve veya çulhaların üzerine ip sardıkları dolap. (*krş* çağlık.) (EAA)

çağlık < *Erm. cağ(MBTS) + lık (is.)* Çözgü hazırlanırken, deliklerinden geçen çubuklar üzerine çözgü masuralarının takıldığı ağaçtan yapılmış bir çerçeve veya çulhaların üzerine ip sardıkları dolap. (EAA)

cımbar < *Far. çîn-ber "buruşukluk gideren" (is.)* Dokuma tezgâhlarında bezi gerdirmek için kullanılan iki tarafı dişli bir aygıt. (*krş*. cımbar) (EAA, ZD)

cırcır < *T. cır+cır (yans.is.)* Gücülerin iki başına çerçevelerin yüksekliğini ayarlamak için konan delikli askı. (EAA)

cırlak < *T. cır+la-k (yans.is.)* Dokuma tezgâhlarında selminin dönmesine ve durmasına yarayan çark. (DAS)

civil < ? (*is.*) Küçük iplik çilesi. (DAS)

Ç

çağ I < *Erm. cağ (MBTS) (is.)* Dokuma tezgâhında kullanılan yassı tahta veya saçtan makara. (DAS, ŞE)

çağ II < *Erm. cağ (MBTS) (is.)* Dokuma aygıtında ipliklerin yolunu açan araç. (TKM)

çağra < ? İpliği makaraya ya da masuraya sarmak için iplik çilesinin geçirildiği silindir biçimindeki araç, çıkırık. (*krş*. çare, gevle, gülcen, gülcan) (TKM)

çalkağı < *T. çalka-ğı < çalka-gu (is.)* Pamuk kozasını temizlemekte kullanılan en seyrek kalbur. (ZD)

çare < ? (*is.*) İpliği makaraya ya da masuraya sarmak için iplik çilesinin geçirildiği silindir biçimindeki araç, çıkırık. (*krş*. çağra, gevle, gülcen, gülcan) (AD)

çarpana < *T. çarp-an+a (?) (is.)* Dokuma tezgâhının bir parçası olan dört delikli kare biçiminde bir tahta. (FO)

çatal iğne < *T. çat-al(< çat-gal) + T. iğne (bir.is.)* Çengelli iğne.(DAS)

çekmece < *T. çek-me+ce (is.)* Dokumacılıkta kullanılan ve ip çekmeye yarayan bir aygıt. (*krş*. çekirme) (DAS)

çekmeli tezgah < *T. çek-me+li + Far. dastgâh (bir. is.)* Bir el dokuma tezgâh tipi. (TKM)

çekirme < *T. çek-tir-me (is.)* Dokumacılıkta kullanılan ve ip çekmeye yarayan bir aygıt. (*krş*. çekmece) (TKM)

çerçeve I < *Far. çârçûbe (is.)* El dokuma tezgâhlarında hareket sayısı. (*krş*. ayak) (ÖK)

çerçeve⁶ II < *Far. çârçûbe (is.)* Bez tezgâhında ipliği ayarlayan tezgâh tarağı. (*krş*. gücü, kücü, kücü ağacı) (TKM, EAA)

çıkırık < *Far. çerhūk "topaç"(?) veya ses taklidi söz (is.)* Yün, kıl ve pamuğu iplik durumuna getirmek için kullanılan araç. (TKM, EşD)

çimbar < *Far. çîn-ber "buruşukluk gideren" (is.)* Dokuma tezgâhlarında bezi gerdirmek için kullanılan iki tarafı dişli bir aygıt. (DAS, ŞE, TKM)

çimbar tahtası < *Far. çîn-ber+Far. tahta (bir.is.)* Dokuma tezgâhlarında bezi gerdirmek için kullanılan iki tarafı dişli aygıtın tahtası. (DS)

çirpma < *T. çirp-ma (is.)* Haşılın iplikte kalmaması için yapılan işlem. (ÖK)

çile < *Far. culle (is.)* İpek, yün, pamuk vb. her türlü iplik demeti. (TKM)

çilgidir < *Far. çile "yay kirişi; iplik kangalı" (is.)* Pamuk atılan el yayının çubuğu. (DAS)

çilpik < ? *(is.)* Kumaşın kesinti yerlerinde meydana çıkan iplik uçları. (DAS)

çitlek < *T. yansıma kök (?) çit+lek (is.)* Olgunlaşmamış pamuk kozası. (FO)

çöme⁷ < ? *(is.)* İplik sıkma aracı. (TKM)

çözü I⁸ < *T. çöz-gü (is.)* Dokunacak bezin uzunluğunu meydana getiren iplik. (EAA)

çözü II < *T. çöz-gü (is.)* Dokumada önce hazırlanan ve tezgâha takılan iplik. (DAS)

çözü III < *T. çöz-gü (is.)* Dokumacıların yumak yapmak için kullandığı bir araç. (DAS)

çözü çığı < *T. çöz-gü + ? (is.)* İplik sarılı makaraların takıldığı, çözme işi kullanılan alet. (DEDS)

çözü çözmek < *T. çöz-gü + T. çöz-mek (bir.f.)* Çözü ipini hazırlayıp tezgâha yerleştirmek. (DEDS)

çözü çözücü < *T. çöz-gü + T. çöz-ücü (bir.is.)* Çözü çözme işini yapan kişi. (FO)

çözü çubuğu < *T. çöz-gü + T. çubuk (bir.is.)* Çözü iplerini germede kullanılan çubuk. (FO)

çözü köprüsü < *T. çöz-gü + T. köprü (bir.is.)* Çözü levendinden dikey çıkan çözü ipliklerini yatay olarak yönlendiren ve dokuma bölgesine bu şekilde gitmesini sağlayan elemandır.(EAA)

çözü levendi < *T. çöz-gü + İt. levante (bir.is.)* Çözü ipliklerinin sarılı olduğu silindir. (*krş.* bez silindiri, kumaş silindiri) (EAA)

çözü tahtası < *T. çöz-gü + Far. tahta. (bir.is.)* Dokumada önce hazırlanan ve tezgâha takılan ipliğin tahtası. (DEDS)

çözü tezgahı < *T. çöz-gü + Far. dastgâh (bir.is.)* Çözü çözme işinin yapıldığı alet. (TKM)

çukur tezgah < *T. çukur + Far. dastgâh (bir. is.)* Dokuyucunun oturduğu yerin çukurda olduğu el dokuma tezgâhı. (*krş.* gömme tezgah) (TKM)

D

delement < ? *(is.)* Tarağın altındaki bölüm. (TKM)

dem⁹ < ? *(is.)* Dokumacılıkta kullanılan, iki tarafı tahta, ortasına kamış parçaları konulmuş bir çeşit tarak. (*krş.* tarak) (DAS, TKM, ŞE)

dipçik < *T. dip+çik (is.)* İplik çıkırğının ekseni. (TKM)

direzi < ? (is.) Halı, kilim, bez gibi dokumalarda tezgâha uzunluğuna gerilen çözü iplikleri. (krş. direzzi) (DAS)

direzzi < ? (is.) Halı, kilim, bez gibi dokumalarda tezgâha uzunluğuna gerilen çözü iplikleri. (krş. direzi) (ŞE)

dişli < T. *diş+li* (is.) Dokuma tezgâhında ip sıkıştırmaya yarar araç.(ZD)

dişlice < T. *diş+li+ce* (is.) (krş. tarak) (DEDS)

doğuma < T. *doku-ma*. (is.) Çözü ile atkı iplerinin alt ve üstten geçirilmesiyle elde edilen ürünler. (TKM, EAA, ZD, AD, ÖK)

doğuma örgüsü < T. *doku-ma* + T. *ör-gü* (bir.is.) Dokuma işleminde çözü ve atkı ipliklerinin değişik şekillerde bağlantıları. (EşD)

dolap < Far. *dolâb* (is.) Birbirlerini dikey kesen tam ortadan iç içe geçmiş iki dikdörtgen çerçeve. (DEDS)

dolapta çözme < Far. *dolâb*+ T. *çöz-me* (bir.is.) Makaradan gelen ipliklerin dolap üzerine dolanarak çözü yapılması. (DEDS)

donluk tezgah < T. *don+luk*+ Far. *dastgâh* (bir.is.) Dar enli, dört çerçeveli ahşap dokuma tezgâhı. (TKM)

dövmek < T. *döv-mek* (f.) Çamaşır, halı vb.ni tokaç, sopa gibi şeylerle vurarak temizlemek. (TKM)

duvarda çözme < Far. *dîvâr* + T. *çöz-me* (bir.is.) Makaradan gelen ipliklerin duvar üzerine dolanarak çözü yapılması. (TKM)

dürge < T. *dür-ge* (is.) İplik ve yün çilesi. (DAS)

düzen < T. *düz-en* (?) (is.) Bez dokuma tezgâhı. (DAS)

düz tezgah < T. *düz* + Far. *dastgâh* (bir.is.) Mekiğin el vasıtasıyla atıldığı el dokuma tezgâhı. (TKM)

E

elağacı < T. *el* + T. *ağaç* (bir.is.) Dokuma tezgâhlarında üzerine bez sarılan ve selmin denilen 25-40 cm. boyundaki ağaç parçası. (DAS, DS)

elcik < T. *el+cik* (is.) Dokuma tezgâhında elle tutulan yer.(ŞE)

el çözüsü < T. *el*+ T. *çöz-gü* (bir.is.) Kalemlere sarılan ipliğin elle yumak haline getirilmesi işlemi. (AD)

eğirgeç < T. *eg-ir-geç*. (is.) Yün eğirmeye yarayan araç, kirmen. (DAS)

eğirmek < T. *eg-ir-mek* (f.) Yünü büküp iplik yapmak. (DAS)

eğrik < T. *eğir-ik* (is.) Bükülmüş ip haline getirilmiş pamuk ya da yün. (DAS, DS)

erbişim < Far. *ebrîşum*. (is.) Kalınca bükülmüş ipek iplik. (ZO)

eriş < T. *ar-ış* (ED) (is.) Dokuma tezgâhlarında uzunluğuna atılan ip, arış boy ipliği. (DAS)

G

galaba < Ar. *kâlib* (?) (is.) Dokuyacağı bezin üzerinde ayırdığı yer. (ŞE)

galem¹⁰ < Ar. *kalem* (is.) İpliğin sarıldığı küçük bobin. (krş. kalem) (AD, TKM)

galle almak < ? + T. *al-mak* (bir.is.) Boyanan ipliğin fazla ve tutmayan boyalarını tekrar tekrar su ile yıkayarak çıkarmak. (ŞE)

gasser < ? İpliği beyazlatma işlemi. (Bir paket ipliği kasar yapmak için 200 gr. kasar ve 200 gr. karbonat, su içinde eritilir ve iplikler bu su içinde 4-5 saat ıslatılır ve sonra bol su ile yıkanır.) (krş. ip ellemek, iplik ellemek, kassar, kassar yapma, kazserleme) (ŞE, EAA)

gelep < Far. *kelābe* (is.) İp çilesi. (krş. kelep) (AD)

gerim < T. *ger-im* (is.) Dokumacılıkta tezgâha serilen çözgü iplikleri. (DAS, DS, EAA)

germen < T. *kirman* ~ *kirmen* < *egir-men* (is.) Elde yün eğirmeye yarayan araç, kirmen. (krş. kirman, kirmen, tengere, tengerek, tengirek) (DAS)

gevle < ? (is.) İpliği makaraya ya da masuraya sarmak için iplik çilesinin geçirildiği silindir biçimindeki araç, çıkırık. (krş. çağra, çare, gülcan, gülcen) (ZD, FO)

girep iğnesi < Fr. *crêpe "ince kumaş"* + T. *iğne* (bir.is.) Firkete iğnesi. (DAS)

girgit < R. *kirkit* "dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç" керкида (TDES) (is.) Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan demirden ya da ağaçtan yapılmış dişli araç. (krş. kirkit) (DAS, DS)

göcek < (?) (is.) Yumak kolunun bağlandığı 7-8 cm. uzunluğunda kalınca çubuk. (ŞE)

gömeç < T. *göm-eç* (is.) Levendi sıkın, sıkı durması için zincire dolanan kasnak, bir nevi balata. (EşD)

gömme tezgah < T. *göm-me* + Far. *dastgâh* (bir.is.) Dokuyucunun oturduğu yerin çukurda olduğu el dokuma tezgâhı. (krş. çukur tezgah) (DAS, DEDS)

gözelemek < T. *göz+e+le-mek*. (f.) Örmeye ya da dokuma eşyanın delik yerlerini örerek onarmak. (DAS)

gücü¹¹ < ? (is.) Bez tezgâhında ipliği ayarlayan tezgâh tarağı. (krş. çerçeve II, kücü, kücü ağacı) (DS, EAA)

gücü ipliği < ? + T. *ip+lik* (bir.is.) Dokumada kullanılan sağlam, kalın iplik. (TKM)

gülcan < ? İpliği makaraya ya da masuraya sarmak için iplik çilesinin geçirildiği silindir biçimindeki araç, çıkırık. (krş. çağra, çare, gevle, gülcen) (FO)

gülcen¹² < ? (is.) İpliği makaraya ya da masuraya sarmak için iplik çilesinin geçirildiği silindir biçimindeki araç, çıkırık. (krş. çağra, çare, gevle, gülcen) (DAS, TKM)

gülcen dipçığı¹³ < ? + T. *dip+çık* (bir.is.) Gülcen çıkırığının ekseni. (TKM)

H

halat < R. **xaláđi* "kenevirden yapılmış çok kalın ip" (TDES) (is.) Yün ve pamuk liflerini kabartmaya yarayan ve yayına vurularak kullanılan aygıt. (DAS)

hapaz < ? (is.) Ağızlıktan geçirilen atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan tahtadan yapılmış araç. (krş. kılıç) (AD)

has boya < Ar. *hass* + T. *boya* (is.) Doğal boya. (EşD)

haşıl < Erm. *xaşil* (TDES) (is.) Dokunacak iplikleri tezgâha vermeden önce, ipliklerin düzgün çıkması için batırıldığı unlu ya da çirişli su. (DAS, DEDS)

haşillamak I < Erm. *xaşil +la-mak* (f.) Dokunacak iplikleri tezgâha vermeden önce, ipliklerin düzgün çıkması için batırıldığı unlu ya da çirişli suya koyma işi. (krş. kılalama) (AD, ŞE, EAA)

haşillamak II < Erm. *xaşil +la-mak* (f.) Boyama işleminden sonra ipliğin sertleştirilip kullanıma hazır hale getirilmesi. (AD)

hörül < T. *ör-ül* (is.) Kalın pamuk ipliği. (DAS)

hük deliği < ? + T. *del-ik* (bir.is.) Masuraya sarılan atkı ipinin ucunun çıktığı delik. (ŞE)

I

ıldız < T. *yıldız* (is.) (mec.) İpliği çile yapmaya yarayan iki ucu çengelli tahta araç. (DAS)

ılgız < ? (is.) İplikleri çile yapmaya yarayan araç. (DAS)

ısdar < R. **iotápi* (TDES) (is.) Halı, kilim vb. şeyler dokunan tezgâh. (DAS)

İ

igne < T. *igne* (ED) (is.) El dokuma tezgâhında örgü ve mamul sıklığının kontrolü için kullanılan el alet. (DAS)

igne yurdu < T. *igne* (ED) + *yurt* (bir.is.) İğne deliği. (DAS)

ilmā < T. *il-me* (is.) Biten çözgü ipliklerinin tezgâhtan çıkarılmadan yeni çözgü ipliklerinin bağlanması işi. (krş. ilmar, ulak, ulama) (AD)

ilmar < T. *il-ma-r* (is.) Biten çözgü ipliklerinin tezgâhtan çıkarılmadan yeni çözgü ipliklerinin bağlanması işi. (krş. ilmā, ulak, ulama) (AD)

ilmarcı < T. *il-ma-r+cı* (is.) İlmar işi yapan kişi. (krş. ulakçı, ulamacı) (AD)

ilme (I) < T. *il-me* (is.) Halı ya da dokuma dokunurken atılan düğüm, ilmek. (DAS)

ilme (II) < T. *il-me* (is.) Dikme. (DAS)

ilmeç < T. *il-meç*. (is.) Düğüm. (DAS)

ipācı < T. *ip* + T. *ağaç* (bir.is.) Dokuma tezgâhı. (DAS)

ipirden < ? (is.) Kıldan yapılan ip, sicim. (DAS)

ip ellemek < T. *ip* + T. *el+le-mek* (f.) İpliğin beyazlatılması işlemi. (krş. gasser, iplik elleme, kassar, kassar yapma, kazserleme) (ZD)

iplik ellemek < T. *ip+lik* + T. *el+le-mek* (f.) İpliğin beyazlatılması işlemi. (krş. gasser, ip ellemek, kassar, kassar yapma, kazserleme) (ZD)

iplik çığneme < T. *ip+lik* + T. *çığne-me* (f.) Dokunan kumaşı boyamak için ipi suda ıslatma işlemi. (ZD)

işleme < T. *iş+le-me* (is.) Dokunan kumaşların üzerine şiş, tığ, iğne vb. araçlarla elde yapılan, örgü, nakış, oya gibi işlerin genel adı. (ÖK, AD)

işlemeci < T. *iş+le-me+ci* (is.) İşleme işini yapan kişi. (ÖK, AD)

inne < T. *igne* (ED) (is.) İğne. (DAS)

innelik < T. *igne+lik* (is.) Çatal iğne. (DAS)

iy < T. *ig* < *yik* "iğ" (ED) (is.) Pamuk, yün gibi şeylerden iplik eğirmekte kullanılan, ortası şişkince, sivri olan uçlarından biri çengelli olan ağaç araç. (DAS, TKM)

J

jağarlı < Fr. *Jacquard'ın adından* (is.) Her çözgü ipliğinin başlı başına hareket ettiği mekanik dokuma tezgâhı. (ÖK)

K

ķalem < Ar. *kalem* (is.) İpliğin sarıldığı küçük bobin. (krş. galem) (AD)

ķalem iği < Ar. *kalem* + T. *ig* (bir.is.) İpliğin sarıldığı küçük bobin. (TKM)

ķalem iği dōşeđi < Ar. *kalem* + T. *ig* + T. *dōşe-k* (bir.is.) Kalem iğinin üç gözlü olanı. (TKM)

ķalem ķıkrığı < Ar. *kalem* + < Far. *ķerhūk* "topaç"veya söz taklidi(?) (bir.is.) Dokuma öncesi hazırlık aracı.(EşD)

ķalem sarma < Ar. *kalem* + T. *sar-ma* (bir.is.) Haşıldan çıkan ipliğın çözgü yapılabilmesi için küçük bobinlere (kalem) sarılması. (krş. kaleme koşmak) (EşD, AD)

ķaleme koşmak < Ar. *kalem* + T. *koş-* (bir.f.) Haşıldan çıkan ipliğın çözgü yapılabilmesi için küçük bobinlere (kalem) sarılması. (krş. kalem sarma)(EşD)

ķamķı < T. *ķamķı* (is.) Dokuma tezgâhında mekiği getirip götüren, ipliğın geķişini sağlayan alet. (DEDS, EAA)

ķamķılı tezgah < T. *ķamķı+lı* + Far. *dastgâh* (bir.is.) Mekiğin ķamķı vasıtasıyla atıldığı el dokuma tezgâhı. (AD)

ķapu < T. *ķap-ig* (is.) Demdeki küçük aralıklar. (ŞE)

ķara boya < T. *ķara* + T. *boya* (is.) Boyamada kullanılan kükürtlü ılıca çamurundan elde edilen demir sülfat. (EAA)

ķara düzen < T. *ķara* + T. *düz+en* (bir.is.) El dokuma tezgâhı. (krş. kara tezgah) (TKM)

ķara tezgah < T. *ķara* + Far. *dastgâh* (bir.is.) El dokuma tezgâhı. (krş. kara düzen)(AD)

ķassar < ? (is.) İpliği beyazlatma işlemi. (Bir paket ipliği kasar yapmak iği 200 gr. kasar ve 200 gr. karbonat, su içinde eritilir ve iplikler bu su içinde 4-5 saat ıslatılır ve sonra bol su ile yıkanır.) (krş. gasser, ip ellemek, iplik ellemek, kassar yapma, kazserleme) (DEDS)

ķassar yapma < ? + T. yap-ma (bir. is) Kassar yapma işi. (krş. ip ellemek, iplik ellemek, kassar, kazserleme) (DEDS)

ķasnak < T. kasın+gak (is.) Nakış işlemek için gergef gibi kullanılan, kumaşı germeye yarayan, tahtadan çember. (FO)

ķaynatma < T. kayna-t-ma (is.) Çile halindeki ipliklerin toz ve pisliklerden temizlenmesi, daha emici hale getirilmesi ve haşılının sökülmesi amacıyla 12 saat süreyle yüksek ısıda kaynatılması işlemi. (EAA)

ķazıl < Ar. ğazl "faden" (is.) Kıl ve yün yumak. (DAS, DS)

ķazserleme < ? (is.) İpliği beyazlatma işlemi. (krş. gasser, ip ellemek, iplik ellemek, kassar, kassar yapma)(AD, ÖK)

ķecire < ? (is.) Dokumacılıkta ipliği sarmakta kullanılan çıkırık. (DAS)

ķelep < Far. kelābe (is.) İplik çilesi. (krş. gelep) (DEDS, AD)

ķeleplemek < Far. kelābe+le-mek (f.) İpi çile yapmak. (DEDS)

ķestel < ? (is.) Dokumada çözüğü ipliği. (krş. kestelipi) (DAS)

ķestelipi < ? + T. ip (bir. is.) Dokumada çözüğü ipliği.(krş. kestel) (AD, ÖK)

ķılıç < T. kılıç (is.) Ağızlıktan geçirilen atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan araç. (krş. hapaz) (TKM)

ķiskar < ? (is.) Çul, kilim dokunan tezgāh. (DAS)

ķıvrak < T. kıvır-ak (is.) Normal ipliğe göre, daha fazla bükülmüş pamuk ipliği. (DAS)

ķirkit¹⁴ < R. kirkit "dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç." κερκιδα (TDES) (is.) Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan demirden ya da ağaçtan yapılmış dişli araç. (krş. girgit) (DAS, DS, TKM)

ķirman < T. kirman ~ kirmen < egir-men (is.) Elde yün eğirmeye yarayan araç. (krş. germen, kirmen, tengere, tengerek, tengirek) (DAS, TKM)

ķirmen < T. (is.) Elde yün eğirmeye yarayan araç. (krş. germen, kirman, tengere, tengerek, tengirek) (TKM)

ķlorlama < Fr. chlore+la-ma (is.) İplik çilelerinin 5-10 saat gasser suyunda (klor) bekletilmesi. (krş. toprak dağar) (ZD, EAA)

ķolalama < İt. colla+la-ma (is.) Dokunacak iplikleri tezgāha vermeden önce, ipliklerin düzgün çıkması için batırıldığı unlu ya da çirişli suya koyma işi. (krş. haşıllamak I) (EAA)

ķör < Far. kūr (TDES) (?) (is.) (mec.) Kullanılmıř, eski pamuk. (DAS)

ķumař köprüsü < Ar. kumaş+ T. köprü (bir. is.) Dokuma kumaşa, dokuma bölgesinden bir miktar uzaklaştıktan sonra aşağıya doğru bir yön veren elemandır. (EAA)

kumaş levendi < Ar. kumaş + İt. levante. (is.) Kumaşın üzerine sarıldığı ağaç ya da demir makara. (EAA)

kumaş silindiri < Ar. kumaş +Fr. cylindre (bir. is.) Çözümlü ipliklerinin sarılı olduğu silindir. (krş. çözümlü levendi, bez silindir) (EAA)

kurma tezgah < T. kur-ma + Far. dastgāh (bir.is.) Dokuyucunun oturduğu yerin yüksekte olduğu el dokuma tezgâhı. (krş. yüksek tezgah) (DEDS)

kücü < ? (is.) Bez tezgâhında ipliği ayarlayan tezgâh tarağı. (krş. gücü, çerçeve II, kücü ağacı) (DAS, DS)

kücü ağacı < ?+ T. ağaç (bir. is.) Bez tezgâhında ipliği ayarlayan tezgâh tarağı. (krş. gücü, çerçeve II, kücü) (DA)

küçülemek < ? kücü+le- (f.) Tezgâhta halı, kilim, kumaş vb. dokurken çözümlü ipliklerini gücü ağacına bağlamak. (DAS, DS)

kücü < ? (is.) Bükülmüş sağlam ip.(ŞE)

L

levent < İt. levante. (is.) Dokuma tezgâhlarında çözümlünün sarıldığı ağaç ya da demir makara. (krş. bobin, yukarı marmar) (AD)

link < İng. link (is.) Dokuma cenderesi. (DEDS)

M

maber < ? (is.) İplik tellerinin gerildiği yuvarlak tahta. (DEDS, EAA)

mağlıç < Ar. maḥlūc (is.) Pamuk. (DAS)

mağalle < ? (is.) Bir pamuk türü. (DAS)

mağara < Ar. bekere (is.) Üzerine iplik sarılan, kenarları çıkıntılı, ekseni boyunca delik silindir, bobin. (ŞE)

marlak < ? (is.) Eğirilen yün yumağının takıldığı değnek. (DAS)

marmar < Yun. marmaro (MBTS) (is.) Dokuma tezgâhlarında çözümlünün sarıldığı ağaç ya da demir makara. (krş. levent.) (ŞE)

masır < ? (is.) Koni veya silindir biçiminde olup üzerine şerit, iplik vb. sarılan, karton, tahta, plastik vb.nden yapılan araç. (krş. māsır, masura) (TKM, ŞE)

māsır < ? (is.) Koni veya silindir biçiminde olup üzerine şerit, iplik vb. sarılan, karton, tahta, plastik vb.nden yapılan araç. (krş. masır, masura) (FO)

masır sarma < ?+ T. sar-ma (bir.is.) Çaralardan gelen ipliğin masuralara sarılması işlemi. (EşD)

masır tığı < ? + Far. tīg (bir.is.) Çözümlü ipliklerinin, desen planına uygun olarak, gücü gözlemlerinden ve tarak dişleri arasından geçirilmesini sağlayan alet. (TKM, ŞE)

masura < ? (is.) Koni veya silindirik biçiminde olup üzerine şerit, iplik vb. sarılan, karton, tahta, plastik vb.nden yapılan araç. (krş. masır, mäsır) (DEDS, EşD)

maşa < *Far. mâşe* (is.) Tezgâhlarda alt ok'la üst ok'u gergin tutmaya yarayan düzenin alt çengeline takılan araç. (EAA)

maymuncuk < *Ar. meymûn+cuk* (is.) El dokuma tezgâhının, inip kalkan iki uzun ağaç parçasından oluşan ve tezgâhın ortasına yerleştirilerek üzerine gücü çerçeveleri takılan bölüm. (FO)

mekik¹⁵ < *Far. mekûk ~ mekik* (is.) El veya otomatik dokuma tezgâhlarında atkı veya argaç denilen ve enine olan iplikleri, uzunlamasına olan arışların arasından geçirmeye yarayan masuralı araç. (TKM)

mekik kâsası < *Far. mekûk ~ mekik+ İt. cassa* (bir.is.) Mekiğin girdiği demin yanındaki yuva. (DEDS)

mekik tabanı < *Far. mekûk ~ mekik+ T. taban* (bir.is.) Mekiğin kayarak atkı ipliklerini sağa sola götürdüğü yer. (DEDS)

melik < *Far. mekûk ~ mekik* (is.) Dokunmak için çile, yumak yapılmış ip. (DAS)

mengene < *Yun. me'ngene* (TDES) (is.) İp bükülen ya da sarılan çikrik. (ŞE, EAA)

mil < *Ar. mil* (is.) Dokuma tezgâhında tefenin hareketini sağlayan tezgâh boyunca uzanan demir aksam. (ŞE)

mordan < *İng. mordant* (is.) Boyama işleminde renk sabitleştirici olarak kullanılan maddeler. (EAA)

motorlu tezgah < *Fr. moteur+ Far. dastgâh* (bir.is.) Motorla çalışan dokuma tezgâhı. (AD, ÖK)

Ö

örgü < *T. ör-gü* (is.) Yün, ipek, pamuk vb. ipliklerin özel şiş, tığ, iğne, mekik gibi araçlarla yapılmış ilmeklerinin, bir araya getirilmesi işlemi.(FO)

P

pamuk < *Far. panbuk* (is.) Ebegümeçigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi. (FO)

pedal < *Fr. pedale* (is.) Mekiğin iplik telleri arasından geçmesini temin için gücülerin inip çıkmasına yarayan, birer ayak genişliğinde yassı tahta. (krş. ayakçak, ayakçık, ayaklık)(ÖK)

pedrik < *Erm. bedirik "eğrilmek için atılmış ve taranmış yün veya pamuk yumağı"* (TDES) (is.) Taranmış, temizlenmiş ve eğrilmeye hazır hale getirilmiş yün veya pamuk yumağı, topağı. (krş. bedirik) (DAS)

per < ? (is.) Düzen ağacı ile dem arasındaki 10-20cm mesafe. (ŞE)

S

sarıcı < *T. sar-ıcı* (is.) İplikleri ağaç kalemlere saran kişi. (AD)

sarım < *T. sar-ım (is.)* İplikleri ağaç kalemlere sarma işi. (AD)

selmin < *T. sermin < ser-m-en < sar- (TDES) (is.)* Dokuma tezgâhlarında çözügünün sarıldığı ağaç ya da demir makara. (*krş.* aşağı marmar) (DAS, DEDS, ŞE, EAA)

serpen < ? *serpene* "yemiş ağaçlarına, üzüm çubuklarına dik durması ve sarılması için vurulan destek, dayak" (*DS*) Yün atmakta kullanılan yayın asıldığı esnek ağaç. (DAS)

sındı < *T. sı-n-dı (< ET. sı- "kırmak") (is.)* Makas. (DAS)

sırçan < ? (*is.*) Eğrilmiş, ip yumağı. (DAS)

sırık < *T. sırık (is.)* Boyanan iplerin serildiği uzun ince ağaç. (AD, DEDS, ŞE)

sıyrıntı < *T. sıy(ı)r-ıntı (is.)* Kumaş kıyılarında kesilen ensiz, uzun parça. (DAS)

solan boya < *T. sol-an + T. boya (is.)* Avrupa'dan gelen kimyasal boya. (AD)

sömelmek I < *T. sök-ül-mek (?) (f.)* Masuradaki iplik gevşemek. (DAS)

sömelmek II < *T. sök-ül-mek (?) (f.)* İpliğin masuraya düzgün sarılmaması. (FO)

sügmek < *T. süñ-mek -"eğirmek" veya süy-mek "uzamak" (f.)* Eğirmek, düzelterek uzatmak. (DAS)

sümen < *T. sümen < süğ-men (süğ-< süñ-"eğirmek") (?) (is.)* Bükülmek için işlem görmüş tiftik. (DAS)

süyüm < *T. süy-üm < süy- "uzamak" (is.)* Bir sap iplik, kol gerişyle kirmene sarılacak yün. (DAS)

süzeni < *Far. süzen + Ar. î. bk. süzeni makinesi.* (AD)

süzeni makinesi < *Far. süzen + Ar. î + İt. macchina. (bir. is.)* İşleme makinesi. (AD)

Ş

şeri < ? (*is.*) İnce ip. (DAS)

şile < *Far. çille "kırk".* Kırk kapu (demdeki küçük aralık). (ŞE)

T

tahar < ? (*is.*) Çözügü ipliklerinin gücü tellerinden ve taraktan geçirilme düzeni. (EAA)

taça < ? (*is.*) Mekik vurucularının uçlarına bağlı ip. (EAA)

taçça < *Ar. taçiye (is.)* Mekiği hareket ettiren bölüm. (*krş.* taçke) (ŞE, EAA)

taçke < *Ar. taçiye (is.)* Mekiği hareket ettiren bölüm. (*krş.* taçça) (ÖK)

tarak < *T. tara-k (is.)* Dokuma tezgâhlarında, çözügü iplerinin düzgün gelmesini ve atkı iplerinin de sıkışmasını sağlayan paralel yassı tellerden oluşan düzen. (*krş.* dem) (TKM, ŞE, EAA)

tarak çekme < *T. tara-k + T. çek-me (bir. is.)* Yumak çözüldükten sonra ağızlıklı ucun önce taraktan sonra demden geçirilmesi işi. (*krş.* tarak ulama) (AD, ÖK)

tarak ulama < *T. tara-k + T. ul+a-ma (bir. is.)* Yumak çözüldükten sonra ağızlıklı ucun önce taraktan sonra demden geçirilmesi işi. (*krş.* tarak çekme) (AD, ÖK)

tahtuğa < *T. tak+tuk+a (yans. is.)* El tezgâhlarında tefeye takılan ve mekiği atmaya yarayan tahta. (DAS)

tefe < ? (*is.*) Dokuma tezgâhlarında tarağı tutan ve mekik ipliklerini sıkıştırmaya yarayan araç. (DAS, AD, ŞE)

teker (*krş. tegirme~tegirmi "değirmi" ED ve tegre "halka, yuvarlak bir şeyin dış kenarı"ndan ? MBTS*) (*is.*) Dikiş makarası. (TKM)

tengere < *T. tengerek < teker+ek (-n- türemesi olabilir ?) (is.)* Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ. (*krş.* germen, kirman, kirmen, tengerek, tengirek) (FO)

tengerek < *T. tengerek < teker+ek (-n- türemesi olabilir ?) (is.)* Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ. (*krş.* germen, kirman, kirmen, tengere, tengirek) (DAS, TKM)

tengirek < *T. tengerek < teker+ek (-n- türemesi olabilir ?) (is.)* Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ. (*krş.* germen, kirman, kirmen, tengere, tengerek) (AD)

tepe < *T. tepe (is.)* Dokuma tezgâhının önünde ileri geri hareket eden ve üzerinde tarak, mekik yuvası ve mekiği bulunduran düzeneç. (EAA)

tezehir¹⁶ < ? İpliği kelep hâline getirmeye yarayan alet. (*krş.* tezehir) (EşD)

tezgah < *Far. dastgâh (is.)* Dokuma işleminin yapıldığı alet. (TKM)

tezgah iskeleti < *Far. dastgâh+ Fr. squelette (bir. is.)* Tezgâhı meydana getiren parçaların üzerinde toplandığı kalın tahtalardan yapılmış kısım. (TKM)

tezehir < ? İpliği kelep hâline getirmeye yarayan alet. (*krş.* tezehir) (TKM)

tokaçlamak < *T. tok+aç < tok+a(i)-ç+la-mak (f.)* Havuzda ıslatılan ipliklerin tokmakla dövülmesi işlemi. (EAA)

tokalaç < *T. tok+a+la-ç < toku+la-ç (is.)* Eğrilmeden önce bilezik biçimi verilmiş yün topağı. (DAS)

tokmak < *T. tok+a(i)-mak (is.)* İplikleri dövmek için kullanılan alet. (*krş.* tokuç) (FO)

tokmaqlamak < *T. tok+a(i)-mak+la-mak (f.)* İpliğin taharlandıktan sonra tokmakla düzgün pürüzsüz büyük bir taş üzerinde dövülmesi. (FO)

tokuç¹⁷ < *T. tok+a(i)-ç (is.)* İplikleri dövmek için kullanılan alet. (*krş.* tokmak) (TKM)

tokulamak < *T. tok+u+la-mak (f.)* İpliğin taharlandıktan sonra tokmakla düzgün pürüzsüz büyük bir taş üzerinde dövülmesi. (ŞE)

topan < *T. top+an (is.)* Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı, top. (DAS)

toprak dağar < *T. toprak+? (is.)* İplik çilelerinin 5-10 saat gasser suyunda (klor) bekletilmesi. (*krş.* klorldama) (TKM, EAA)

tulup < *Yun. toulupa "yumak, kelep, çile"* (TDES, MBTS) (*is.*) Atılmış, eğirilmeye hazırlanmış, top biçiminde yün ya da pamuk. (DAS)

tura < ? (is.) Kıvrılarak sıkıştırılmış iplik çilesi. Bir tura beş ağızlıktır. (DEDS, ŞE)

U

ulağ < T. *ul+a-k* (is.) Biten çözümlü ipliklerinin tezgâhtan çıkarılmadan yeni çözümlü ipliklerinin bağlanması işi. (krş. ilmā, ilmar, ulama) (FO)

ulağcı < T. *ul+a-k+cı* (is.) Biten çözümlü ipliklerinin tezgâhtan çıkarılmadan yeni çözümlü ipliklerinin bağlanması işlemini yapan kişi. (krş. ilmarcı, ulamacı) (FO)

ulama I < T. *ul+a-ma* (is.) Biten çözümlü ipliklerinin tezgâhtan çıkarılmadan yeni çözümlü ipliklerinin bağlanması işi. (krş. ilmā, ilmar, ulağ) (ŞE, EAA)

ulama II < T. *ul+a-ma* (is.) İplikleri masuraya sarma. (krş. ilmā, ilmar, ulağ) (FO)

ulamacı < T. *ul+a-ma+cı* (is.) Biten çözümlü ipliklerinin tezgâhtan çıkarılmadan yeni çözümlü ipliklerinin bağlanması işlemini yapan kişi. (krş. ilmarcı, ulağcı) (FO)

V

varangelen < T. *var-an+gel-en* (bir. is.) Halı tezgâhlarında, gücü ağacından daha yukarıda duran, aşağı yukarı hareket ederek çizgiyi açıp kapayan uzunca ağaç. (DAS)

Y

yapağı < T. *yap-ağı* "örtmek, kapatmak" (is.) Kırılmış koyun yünü. (DAS)

yargı < T. *yay-gı* (?) İplikleri göcek üstüne yaymaya yarar tahta. (ŞE)

yetirme < T. *yet-ir-me* (is.) Son galabada çağda kalan iplik. (ŞE)

yivleme < *yiv+le-me* (TDES) (is.) Dokunmuş ürünlerin kenarlarının dikilerek düzgünleştirilmesi ve saçak eklenmesi. (DAS)

yosañ < ? (is.) Kumaş, dokuma tezgâhi vb.de oluşan toz topakları.(ZD)

yukarı marmar < T. *yukarı+ Yun. marmaro* (bir.is.) Dokuma tezgâhlarında çözümlünün sarıldığı ağaç ya da demir makara. (krş. levent) (ŞE)

yumak < T. *yumğak* (is.) Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey. (DEDS)

yurdu < T. *yurdu ~ yurda* (is.) İğne deliği. (DAS)

yüksek tezgah < T. *yükse-k+ Far. dastgāh* (bir.is.) Dokuyucunun oturduğu yerin yüksekte olduğu el dokuma tezgâhi. (krş. kurma tezgah) (DEDS)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. Çalışmada Denizli ağzında el dokuması ile ilgili 262 terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden Türkçe kökenliler ile Türkçe dil bilgisi kurallarına uygun olarak türetilip Türkçeleşenlerin sayısı 136 (%51,90); alıntı sözcüklerin sayısı ise 45 (%17,17)'dir. Alıntı sözcüklerin dağılımı ise şöyledir 17 Farsça, 7 Arapça, 5 Ermenice, 7 Fransızca, 3 Yunanca, 3 Rumca, 2 İngilizce, 1 İtalyanca. Ayrıca Farklı dillerin kelimelerinden oluşan 48 (%18,32) birleşik kelime ve hangi dilden geldiğini bilemediğimiz 33 kelime (%12,59) bulunmaktadır. Sonuç olarak Denizli ağzındaki dokuma terimlerini oluştururken çoğunlukla Türkçenin kelime yapma gücünden yararlanıldığı görülmüştür.

2. Denizli ağzında tespit edilen el dokuması terimlerinden 22'sinin varyantı bulunmaktadır. Terim sayısı hesaplanırken varyantı olan kelimeler, varyantları ile birlikte tek bir terim olarak sayılmıştır. Birbirinin varyantı olan bu kelimeler şunlardır: atgı~atkı, ayakçağ~ayakçık, bedirik~pedrik, çağ~çağ, cımbar~cımbar, çare~çağra, direzi~ direzzi, galem~kalem, gasser~kassar, gelep~kelep, germen~kirman~kirmen, gırgit~kirkıt, gücü~kücü~küçü, gülcan~gülcen, masır~māsır~ masura, takka~takke, tengere~tengerek~tengirek, tezekir~tezikir.

3. Denizli ağzında tespit ettiğimiz el dokuması terimleri yapılırken, isimden isim yapan 12 (+a, +aç, +an, +ca, +cı, +cik, +çak, +e, +gak, +lı, +lek, +lık); fiilden fiil yapan 3 (-ir-, -t-, -tir-); fiilden isim yapan 21 (-ağı, -ak,-al, -an, -ç, -ge, -geç, -gı, -ıcı, -ıç, -ıg, -k, -ma, -maç, -mak, -man, -ntı, -r, -tı, -ül, -üm); isimden fiil yapan 3 (+e-, +la-, +ar-) olmak üzere toplam 39 tane yapım eki kullanılmıştır.

4. Teknoloji ile hayatımıza giren herhangi bir alandaki günümüz terimlerine karşılık bulurken ilk başvurulacak kaynaklardan biri Türkiye Türkçesi ağızları olmalıdır. Denizli ağzı da yabancı tekstil ve dokuma terimlerine Türkçe karşılık bulmak için başvurulacak temel kaynaklardan biridir.

5. Bir bölgenin veya yörenin söz varlığını tespit etmeye yönelik ağız çalışmalarının yanı sıra gelişen teknoloji ve seri üretim ile yapılmaya başlanmış ve belki de çok kısa sürede kaybolup gidecek olan o yöreye özgü bıçakçılık, halıcılık, dericilik, dokumacılık gibi mesleklerin terimleri ve söz varlıkları üzerine özel çalışmaların zaman kaybedilmeden yapılması gerekmektedir.

İŞARETLER

- < Kelimenin ilk, aslı şekline işaret eder
- + 1) Kelime kök veya gövdesinin isim olduğunu gösterir. 2) Birleşik sözlerde iki söz arasına konmuştur, iki sözün birleştiğini gösterir.
- Kelime kök veya gövdesinin fiil olduğunu gösterir.
- ~ Arasına girdiği iki sözün birbirine denk, eşit olduğunu gösterir
- < ? Kelimenin alındığı dilin şüpheli olduğunu veya bilinmediğini gösterir.
- (?) Kelimenin yapı bakımından tahlilinin şüpheli olduğunu gösterir.

KISALTMALAR

- AD Ahmet Dobulga
- Ar. Arapça
- bir.is. birleşik isim
- bir.f. birleşik fiil
- bk. bakınız
- DAS Denizli İli Ağız Sözlüğü

- DEDS Denizli El Dokumacılığı Sanayi
DS Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
EAA Ebru Ateşok Atıcı
EşD Eşref Doğu
ED An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
Erm. Ermenice
ET Eski Türkçe
Far. Farsça
Fr. Fransızca
f. fiil
FO Fatma Ordu
is. isim
İng İngilizce
İt. İtalyanca
krş. karşılaştırınız
MBTS Misalli Büyük Türkçe Sözlük
R. Rumca
ŞE Şükrü Elçin
ÖK Ömer Kartoğlan
T. Türkçe
TDES Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü
TKM Kızılcabölük Hanife Ahmet Paralı El Dokumaları Tekstil ve Kültür Merkezi
yans.is. yansıma isim
Yun. Yunanca
ZD M.Zafer Doğru

KAYNAKÇA

- ACAR Sedef (2007). "Geleneksel Dokuma, Tasarım ve Tanıtım Üçgeninde Kızılcabölük Dokumaları", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Denizli, C. 2, s.483-489,
- ALBERS Anni (1993). **On Weaving**, 2nd edition, New York, USA Dover Publication.
- ATALAY Besim (1985-1986). **Dîvânü Lûgati't-Türk Tercümesi I-IV**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ATALAYER Günay (2007). "Dünya Kültür Mirası Buldan'da Dokumacılık", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Denizli, C. 2, s. 455-463.
- ATEŞOK ATICI Ebru (2005). **Babadağ Dokumacılığı ve İlçede Üretilen Düz Dokumaların Bazı Özellikleri**, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AYTAÇ Ahmet ve HİDAYETOĞLU H. Melek (2004). "Buldan Mekikli Dokumaları", **Millî Folklor**, C. 8, S. 62, s. 49-52.
- AYVERDİ İlhan (2011). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul Kubbealtı Neşriyatı.
- BİRAY Nergis (2009). "Denizli Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar", **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. 4, S.8, s. 747-776.
- CİLOV Haluk (1949). **Denizli El Dokumacılığı Sanayi**, İstanbul İsmail Akgün Matbaası.
- CLAUSON S. Gerard (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, UK Oxford University Press.
- DEMİR Nurettin (2013). **Ankara Örneğinde Ağzların Belgelenmesi**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları Ağız Dizisi.
- ELÇİN Şükrü (1989). "Denizli Dokumacılığı Üzerine Notlar", **Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Denizli, s.86-101.
- ERDOĞAN Zeynep (1996). **Buldan Dokumacılığı ve İlçede üretilen Düz Dokumaların Bazı Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERDOĞAN Zeynep ve TAĞI ÖZKAN Sema (2006). "Buldan Dokumacılığının Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", **Uluslararası Katılımlı Denizli 1. El Sanatları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 10-12 Mayıs 2006, Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları, s.5-17.
- EREN Hasan (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara Kişisel Yayınları.
- EYÜBOĞLU Bedri Rahmi (2003). **Dol Karabakır Dol**, İstanbul İş Bankası Kültür Yayınları.
- GÜLENSOY Tuncer (2007). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, 2 Cilt, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOPARAN Yasemin (2006). "Dünden Bugüne Buldan Dokumaları ve Bu Dokumaların Geleneği Üzerine Düşünceler", **Uluslararası Katılımlı Denizli 1. El Sanatları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 10-12 Mayıs 2006, Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları, s.18-28.
- NİŞANYAN Sevan (2009). **Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, İstanbul Everest Yayınları Sözlük Dizisi.
- ÖNLÜ Nesrin (2010). "Ege Bölgesi El Dokuma Kaynakları", **Sanat Dergisi**, S. 17, s. 47-60.
- ÖZKARCI Mehmet (1995). "Eski Türkçe'de Kullanılan Dokuma ve Giyim Terimleri", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.12, s.289-344.

SARIOĞLU Halide ve CEPE, Erhan (2006). "Denizli İli Kızılcabölük Dokumacılığı", **Uluslararası Katılımlı Denizli 1. El Sanatları Kongresi**, 10-12 Mayıs 2006, Pamukkale Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi, Denizli.

SOYDAN Serpil (2013). "Derleme Sözlüğünde Dokumacılık Mesleği ile İlgili Söz Varlığı", **International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C.8, S.4, s.1287-1303.

TATÇI Abdullah (1950). **Kızılcabölük El Dokumacılığı**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara.

TİETZE Andreas (2002). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, Cilt 1 (A-E), İstanbul-Wien Simurg Yayınları.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1993). Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.

UYGUR C. Vedat (2007). **Denizli İli Ağzı Sözlüğü (Yapı-Köken)**, Isparta Denizli Belediyesi Kültür Yayınları.

ZÜLFİKAR Hamza (1995). **Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.

(Kişisel Arşiv), " **Denizli İli, Tavas İlçesi, Kızılcabölük Hanife Ahmet Paralı El Dokumaları Tekstil ve Kültür Merkezi**", 2014.

FOTOĞRAF KAYNAKÇASI

¹ (Kişisel Arşiv), "Ahar", 2014.



²(Kişisel Arşiv), "Anilin Şişesi", 2014.



³ (Kişisel Arşiv), "Ayakçık", 2014.



⁴ (Kişisel Arşiv), "Kağıt Bobin", 2014.



⁵ (Kişisel Arşiv), "Boya Dağarı", 2014.



⁶ (Kişisel Arşiv), "Çerçeve", 2014



⁷ (Kişisel Arşiv), "Çöme", 2014.



⁸ (Kişisel Arşiv), "Çözgü", 2014.



⁹ (Kişisel Arşiv), "Dem", 2014.



¹⁰ (Kişisel Arşiv), "Galem", 2014.



¹¹ (Kişisel Arşiv), "Gücü", 2014.



¹²(Kişisel Arşiv), "Gülden", 2014.



¹³ (Kişisel Arşiv), "Gülden Dipçığı", 2014.



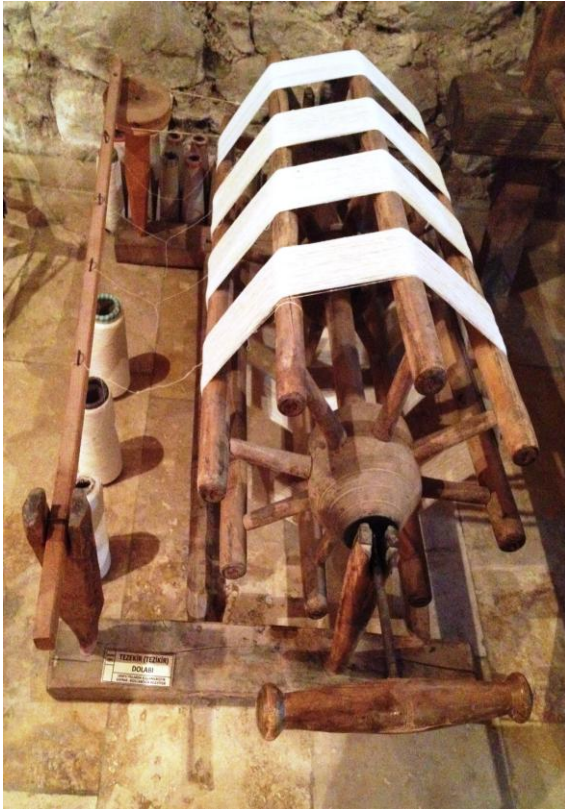
¹⁴ (Kişisel Arşiv), "Kirkit", 2014.



¹⁵(Kişisel Arşiv), "Mekik", 2014.



¹⁶ (Kişisel Arşiv), "Tezekir", 2014.



¹⁷ (Kişisel Arşiv), "Tokuç", 2014.



KAYNAK KİŞİLER

M. Zafer Doğru (Babadağ)

Fatma Ordu (Denizli, Merkez)

Eşref Doğu (Kızılcabölük)

Ahmet Dobulga (Kızılcabölük)

Ömer Kartoğlan (Kızılcabölük)